

Interaktion, autenticitet och differentiering

Text och bild i Edvard Westermarcks reseskildring *Sex år i Marocko* (1918)

Marie-Sofie Lundström

doi.org/10.23995/tht.112148

I artikeln granskas den finländske moralfilosofen och socialantropologen Edvard Westermarcks (1862–1939) fotografier i hans reseskildring *Sex år i Marocko* (1918). Syftet är att reda ut hur autenticitet skapas och förmedlas i text och bild i den populärt hållna boken. Samtliga forskningsfrågor har beröringspunkter med hur Westermarcks antropologiska fotografier kan definieras utgående från autenticitet. På vilket sätt skapar själva texten och interaktionen mellan text och bild intryck av autenticitet och trovärdighet? Vilken betydelse har olika grader av autenticitet för Westermarcks berättarstrategier? Hur kan autenticitet kontra iscensatt verklighet i Westermarcks berättelse och illustrationerna bestämmas och vad berättar det om hans relation till Marocko? Textens och bildernas interaktion granskas, varefter det sker en analys utgående från begreppet ikonotext, turismteoretiska, antropologiska, samt fotohistoriska frågeställningar. Även om Westermarcks fotografier kan definieras som relativt okonstlade, har antropologiska fotografier historiskt sett ofta varit mer eller mindre arrangerade; trots en skenbar direkthet karakteriseras fotograferingsögonblicket därför av subjektivitet. I Westermarcks reseskildring skapas olika grader av autenticitet genom ett varierande samspel mellan text och bild, användningen av preciserande ord och uttryck och själva urvalet bilder (hans och andras) som ska illustrera hans text. Man kan också tänka omvänt, att texten förklarar speciellt hans egna bilder, eftersom samspelet mellan text och bild då är så enhetligt och en hög grad av autenticitet uppnås. Men trots Westermarcks uppenbara Marockoexpertis och fotografiernas förmodade direkthet, gör hans sätt att använda autenticitetsmarkörer att reseskildringen paradoxalt nog kan definieras som en mer eller mindre iscensatt och differentierande verklighetsskildring.

Nyckelord: *antropologi, fotografi, ikonotext, semiotik, visuell antropologi*

Det var under sitt etnologiska författarskap, särskilt vid förarbetena för ”Moralens uppkomst och utveckling” Westermarck erfor betydelsen av att förvärva sig förstahandsinsikt i ett outvecklat folks väsen och vägar, och då ställde han kosan till Marocko, som erbjöd den dubbla förmånen att särskilt då, vara relativt föga känt och ändå ligga inom nära räckhåll. Marocko representerade ursprungligen enendast [sic!] första steget i en omfattande plan att besöka även andra österländska och t.o.m. vilda folk. Westermarck anlände till Marocko – och kom aldrig längre. Detta ger vid handen, vilket flödande och oskattbart material araber och berber företråda och även vilken arbets- och tidsdryg uppgift det är att vinna erforderlig vetenskap även om infödingarna i ett enda land. Så har Westermarck också, under alla dessa år, genomkorsat Marocko i varje riktning, som säkert få andra européer, med långvariga uppehåll i allehanda mer eller mindre svårtillgängliga avkrokar.¹

Gunnar Landtman, *Finsk Tidskrift*, 1926

Den finländska sociologins fader Edvard Westermarck (1862–1939)² är känd som både moralfilosof och socialantropolog, i synnerhet för sin omfattande forskning i bland annat äktenskapsritualer och socialt liv i Marocko (bild 1). I den här artikeln granskas fotografierna i hans 1918 utgivna reseskildring *Sex år i Marocko*, riktad till en bredare publik. Texten är skriven av Westermarck som antropolog och skildrar hans mångåriga vistelser i Marocko mellan 1898 och 1913, då han bedrev fältstudier för sin vetenskapliga forskning. Boken är rikligt illustrerad, till

- 1 Landtman, Edv., ”Westermarck: Ritual and Belief in Morocco,” *Finsk tidskrift*, nr 5 (1926): 345. Landtman var professor i antropologi vid Helsingfors universitet.
- 2 I artikeln skrivs Westermarcks förnamn Edvard, som är en samtida stavning och som han själv använde, även på titelbladet till *Sex år i Marocko*. Edvard Westermarck, *Sex år i Marocko* (Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918), [titelblad]. Stavningen Edward är mest förekommande i senare och internationella publikationer.

Oy Uolevi

Bild 1. Porträtt av Edvard Westermarck, 1919. Foto: Museovirasto, Historian kuvakokoelma / Uolevi Oy 1919. Källa: **Finna.fi**.

största delen med hans egna fotografier. Det är en underhållande berättelse fylld med humor, samtidigt som den är fullspäckad med information som visar på hans respekt inför den främmande kultur som han forskar i och skildrar i boken.

Sex år i Marocko är tillgängliggjord för den breda allmänheten, vilket påverkar både hur bilderna används och hur texten är skriven. Det finns en klart visuell dimension hos Westermarck i och med hans fotografier, som jag i denna studie kommer att granska endast marginellt i en specifik kontext. Syftet är att reda ut hur autenticitet skapas och förmedlas i text och bild i den populärt hållna boken, som här används som ett isolerat exempel. Samtliga forskningsfrågor har beröringspunkter med hur Westermarcks antropologiska fotografier kan definieras utgå-

ende från autenticitet. På vilket sätt skapar själva texten och interaktionen mellan text och bild intryck av autenticitet och trovärdighet? Vilken betydelse har de olika graderna av autenticitet för Westermarcks berättarstrategier? Hur kan autenticitet kontra iscensatt verklighet i Westermarcks berättelse och illustrationerna bestämmas och vad berättar det om hans relation till Marocko?

Metodologiskt inleds granskningen med att autenticitetsmarkörer identifieras med hjälp av begreppet ikonotext, varefter autenticitetsbegreppet används för att bestämma grader av iscensatt verklighet, sett ur en sociologisk, turismantropologisk/-teoretisk infallsvinkel. Avslutningsvis granskas autenticiteten utgående från antropologisk fotohistoria och -teori, genom att se kritiskt på den differentiering som utgångsmässigt kan anses prägla Westermarcks förhållande till Marocko. Hypotesen är att den populärt hållna reseskildringen, trots Westermarcks uppenbara Marockoexpertis, paradoxalt nog just pga. autenticitetsmarkörerna kan definieras som en mer eller mindre iscensatt verklighetsskildring. Fotografen påverkar det avbildade objektet som medvetet eller omedvetet anpassas eller anpassar sig till dokumenteringssituationen, och det samma sker med texten.

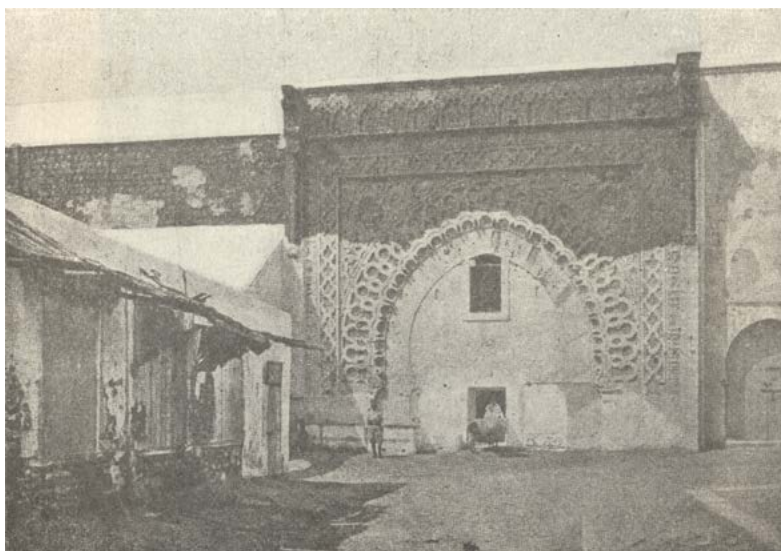
Westermarcks vetenskapliga metodologi har granskats ingående och inplacerats i ett större sammanhang, men bilderna har uppmärksamats mindre. Fotografierna i *Sex år i Marocko* nämns i Katriina Etholéns redan 1992 utgivna artikel om hur kulturforskare i Finland använder fotografier som redskap för sin antropologiska forskning. Granskningen har en klart antropologisk professionshistorisk vinkling, och tar inte upp frågeställningar om t.ex. differentiering. Etholén påstår dessutom att Westermarck inte använde sig av dokumenterande fotografier som forskningsmetod,³ vilket senare har korrigerats

3 Katriina Etholén, "Valokuva kerrottua – suomalaiset kulttuuritutkijat ja valokuvaus pioneeriajoista vakintumiseen," *Suomen Antropologi*, nro 4 (1992): 43.

i en publikation utgiven av Bildsamlingarna vid Åbo Akademis bibliotek 2000, *Portraying Morocco*. Publikationen är en ingående redogörelse övre Westermarcks fotografier från Marocko vilka då hade digitaliserats, en mödosam process då alla Westermarcks fotografier i bibliotekets samlingar gick igenom. Denna publikation står för baskunskapen om fotografierna, som idag är arkiverade vid Bildsamlingarna.⁴ Marockofotografierna förklaras och kontextualiseras i viss utsträckning, men publikationen behöver uppdateras, förslagsvis genom att problematisera relationen mellan antropologi och fotografi, samt uppmärksamma kopplingar till kolonialism och differentiering. Bildernas autenticitetsbärande egenskaper har inte heller varit föremål för kritisk granskning.⁵

4 I samlingen ingår 644 negativ, positiv och dupletter från Westermarcks Marockoresor 1898–1913. De är till största del tagna av honom själv, eller i mindre utsträckning av hans reskamrater. Materialet ingick i en större Westermarckdonation till Åbo Akademis bibliotek 1956, och överflyttades 1979 till det dåtida Bildarkivet. Även Marockobilder ur Hugo E. Pippings donation från 1975 införlivades då i samlingen, liksom andra liknande mindre donationer. Den Westermarckska fotografisamlingen omfattar mer än 1000 bilder tagna av både amatörer och professionella fotografer med olika nationalitet. Ytterligare 300 porträtt föreställer familj, släkt, vänner och bekanta, liksom motiv från andra expeditioner i Finland och utomlands, speciellt i England. Bilderna är tagna mellan 1870-talet och 1939. Tommy Lahtinen & Catherine af Hällström, "Edward Westermarck's Morocco Pictures 1898–1913," in *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1898–1913*, eds. Kirsti Suolinna, Tommy Lahtinen & Catherine af Hällström (Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000), 27, 48 fn. 1, 2.

5 *Sex år i Marocko* saknas för övrigt i förteckningen över Westermarck-litteraturen i Olli Lagerspetz biografi över Westermarck från 2007. Olli Lagerspetz, "Biografi över Edvard Westermarck," *Filosofia.fi* (29.9.2007), läst 7.3.2021, <https://dev.filosofia.fi/sv/arkisto/biografi-over-edvard-westermarck>

Bild 2. Mur och port i Rabat. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 134. Fotograf okänd.

Westermarck och Marocko

Marocko kom att bli Westermarcks hemvist under längre och kortare repriser under totalt nio år från och med 1898.⁶ Han publicerade en ansevärd mängd av vad samtiden kallade ”etnologiska verk”. Enligt professorn i sociologi vid Helsingfors universitet Gunnar Landtman, som uppmärksammade hur Westermarcks forskning resulterat i två gedigna, engelskspråkiga volymer, hade den senare i denna ”marockobok” skapat sig själv ”ett nytt äreminne”.⁷

Då Westermarck åkte till Marocko på sin första ”etnografiska expedition” 1898, skedde det under en tid då intresset för dylika hade stegrats

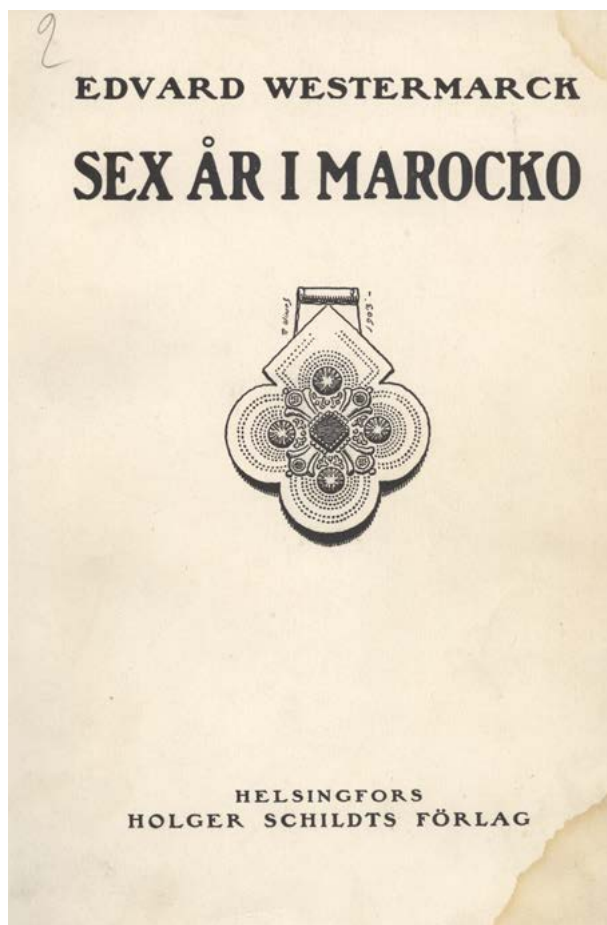
märkbart, speciellt i England.⁸ De första expeditionerna företogs till avlägsna områden utanför Europa, och inledningsvis ledde detta till att det i Europa uppstod en mer eller mindre stereotyp uppfattning om andra, främmande kulturer. Antropologin hade inte ännu utvecklats till en egen vetenskap fullt ut; Westermarck hör till de första som skapade en egen metodologi, och kan därmed räknas till den första generationen professionella antropologer.⁹ Ursprungligen hade han för avsikt att forska i en primitiv kultur men stannade för Marocko, ett land som var starkt

6 För en beskrivning av Westermarck i Marocko, se *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1898–1913*, eds. Kirsti Suolinna, Catherine af Hällstöm & Tommy Lahtinen (Åbo: Åbo Akademi förlag – Åbo Akademi University Press, 2000), passim. Förutom ett rikligt sampl av hans fotografier, ingår citat ur Westermarcks korrespondens och några ur *Sex år i Marocko*, samt även ur hans memoarer som utkom på svenska 1927 och i engelsk översättning 1929.

7 Landtman, ”Westermarck,” 358. Landtman syftar på Edvard Westermarcks *Ritual and Belief in Morocco*, vol. 1–2 (London: MacMillan, 1926).

8 Bland annat använde Westermarck material om ”primitiva” samhällen från British Museum i London för sin doktorsavhandling *The History of Human Marriage* (1891) och för *The Origin and Development of Moral Ideas* (1906–1908). Kirsti Suolinna, ”Edward Westermarck's Fieldwork and Field Expeditions in Morocco,” in *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1898–1913*, eds. Kirsti Suolinna, Catherine af Hällstöm & Tommy Lahtinen (Åbo: Åbo Akademi förlag – Åbo Akademi University Press, 2000), 7.

9 Då Westermarck inledde sitt fältarbete i Marocko visste han till en början inte hur han skulle gå till väga, eller föreställa sig hur viktiga hans forskningsresultat skulle bli. För mer om Westermarcks metodologi, se Kirsti Suolinna, ”Focusing on fieldwork: Edvard Westermarck and Hilma Granqvist – before and after Bronislaw Malinowski,” *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 17/2, 7–8, läst 1.3.2021, <https://doi.org/10.30674/scripta.67277>. Tack till Fred Andersson som tipsade om artikeln.

Bild 3. Titelsida till *Sex år i Marocko*. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918.

präglad av den islamska tron (bild 2: Mur och port i Rabat). Han fokuserade på Marocko under hela sin forskarkarriär. Hans sista större publikationer är relativt sena (1926, 1930), parallellt publicerade han kortare vetenskapliga artiklar.¹⁰

Den här granskade, till en bredare läsekrets riktade *Sex år i Marocko* är rikligt illustrerad, till stor del med Westermarcks egna fotografier, som huvudsakligen föreställer lokalbefolkningen i olika situationer, samt mindre städer och landskap. Vidare ingår där exempel på bilder som illustrerar Westermarcks eget fältarbete om religiösa föreställningar, seder och bruk i Marocko. Skildringen är baserad på hans upplevelser under kortare

10 Suolinna, "Edward Westermarck's Fieldwork," 7.

och längre vistelser mellan åren 1898 och 1913. I jämförelse med hans akademiska publikationer förmedlar skildringen och illustrationerna en mer avslappnad attityd gentemot landet och dess befolkning.¹¹

Sex år i Marocko publicerades i Finland, på Westermarcks modersmål svenska, och har mig veterligen aldrig översatts. Förutom hans engagemang i det självständiga Finland och framför allt Ålandsfrågan (1921), arbetade han aktivt för att främja bildningen och utbildningen av Finlands svenskspråkiga befolkning. Vid tidpunkten för bokens publicering blev han professor i filosofi vid det nygrundade svenskspråkiga Åbo Akademi (fr.o.m. årsskiftet 1918–1919 t.o.m. 1932), och fungerade som Akademiens första rektor för en period, 1918–1921. Därutöver hade han disputerat 1901 i London, och fungerat som både lektor och professor i sociologi vid Helsingfors Universitet liksom vid London School of Economics and Political Science.¹² Då *Sex år i Marocko* skrevs 1918 hade han dock inte varit i Marocko sedan 1913, och det skulle dröja många år innan han återvände. På så vis markerar utgivningen av reseskildringen en brytningspunkt i hans liv. Han återvände först 1923, men återupptog inte sina expeditioner in i landet, utan bedrev sin forskning från bostaden utanför Tanger.¹³

11 Westermarck, *Sex år i Marocko*, passim.

12 Förutom hans anställningar vid Åbo Akademi, var Westermarck professor i praktisk filosofi vid Helsingfors universitet 1906–1918. Han vistades vid London School of Economics and Political Science sedan 1904, mellan 1907–1930 som professor. I praktiken ordnades hans anställningar så att han kunde dela sin tid mellan Marocko, Finland och London. Lagerspetz, "Biografi över Edvard Westermarck". Westermarcks memoarer utkom 1927: Edvard Westermarck, *Minnen ut mitt liv* (Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1927); Edvard Westermarck, *The Memories of my Life* (London: Paul Kegan, 1929). En senare viktig källa för Westermarcks livsskeden är Lagerborgs biografi från 1951: Rolf Lagerborg, *Edvard Westermarck och verken från hans verkstad 1927–1939* (Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1951). I slutet av Olli Lagerspetz artikel räknas samtliga verk av Westermarck upp (men som konstaterat inte *Sex år i Marocko*).

13 Suolinna, "Focusing on Fieldwork," 265.

Enligt Westermarcks förord till *Sex år i Marocko* är boken baserad på totalt 16 resor. Förordet är daterat i november 1918, och i det skriver han att det aldrig hade fallit honom in att skriva boken om han inte blivit uppmanad till det av den icke namngivne förläggaren. Efter en kort introduktion till sina vetenskapliga, antropologiska undersökningar, både de som han redan hade publicerat och de som var under arbete, skriver Westermarck:

Den bok som härmed överlämnas åt allmänheten utgör endast en skildring av mina personliga upplevelser jämte några meddelanden om folkets liv, seder och föreställningar. Det har troligen för mig varit ett större nöje att i minnet genomgå mina sexton resor till Marocko än det blir för läsaren att följa mig på mina färder.¹⁴

I förordet markerar Westermarck tydligt sin position: han framställer sig själv som en vetenskapsman och expert (inte minst när han i slutet av förordet ger anvisningar om hur de arabiska namnen ska uttalas), men citatet ovan sammanfattar fint hans avsikter med *Sex år i Marocko*. Det är ingen vetenskaplig publikation. Boken är ett fint exempel på det tidiga 1900-talets populärvetenskapliga reseskildringar, som i allt högre utsträckning illustrerades med bilder tagna under själva resan, vilket möjliggjordes tack vare teknikens utveckling. Vid ungefär samma tid som *Sex år i Marocko* utgav arkeologen, etnologen, upptäcktsresanden, författaren och fotografen Sakari Pälsi en med egna fotografier illustrerad reseskildring från en resa till nordöstra Sibirien (1917–1919)¹⁵

Det som talar för trovärdigheten i *Sex år i Marocko* är själva fotografierna: såsom Westermarck säger i förordet är de till mycket stor del tagna av honom själv. Enligt Catherine af Hällström skriver Westermarck ofta i sina böcker om strapatserna med att fotografera. Den islamska dominan-

sen i landet gjorde fotograferande väldigt svårt pga. att människor inte fick avbildas. På samma vis var det ingen självklarhet att fotografera heliga platser, dit ingen kristen eller annan främling fick sätta sin fot. Westermarcks fotografier från Marocko är som helhet sett direkta och ger ett autentiskt intryck från varierande fotografiska situationer. af Hällström observerar att Westermarck undvek arrangerade bilder även om det varit vanligt i äldre etnografiska dokumentation. Hans bilder är både enkla och informativa.¹⁶ Hurvida detta gäller alla illustrationer i *Sex år i Marocko* kommer att redas ut senare i artikeln, samtidigt som bildernas intryck av direktitet kan diskuteras.

Westermarck skriver om sitt fotograferande upprepade gånger i *Sex år i Marocko*. Det första belägget för att Westermarck ägde en kamera är från 1899, men han inledde sin fotograferingskarriär på allvar först året därpå. I ett brev från den lilla byn Brisch i Garbyia vid Atlantkusten till systemen Helena Westermarck skrev han om hur han hade sin kamera med sig men att han aldrig tidigare hade experimenterat med tekniken.¹⁷ Det förklarar varför de fotografier som illustrerar Westermarcks första möte med Marocko 1898 inte är tagna av honom själv. Ett mindre antal bilder är fotograferade av Westermarcks vänner Alan Gardiner (som följde med honom på hans resa till Alcazar) och Martin White,¹⁸ men han

16 Catherine af Hällström. "Edward Westermarck's Photographs from Morocco 1898–1902," in *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1898–1913*, eds. Kirsti Suolinna, Tommy Lahtinen & Catherine af Hällström, (Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000), 33–34.

17 af Hällström, "Edward Westermarck's Photographs from Morocco 1898–1902," 30.

18 Alan Gardiner gjorde ett kort besök i Marocko redan våren 1900. Martin White reste till Marocko tillsammans med Westermarck påskan 1907, och eventuellt (men högst osannolikt) 1909. Tommy Lahtinen, "Edward Westermarck's Photographs from Morocco 1906–1913," in *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1898–1913*, eds. Kirsti Suolinna, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen (Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000), 51–52; 70 fn. 5.

14 Westermarck, *Sex år i Marocko*, [1].

15 Etholén, "Valokuvin kerrottuna," 33, 40.

har också tagit sig friheten att låna bilder från böcker eller tidskrifter, och några är gjorda efter köpta fotografier.¹⁹ Kommersiella vykort och reproducerade fotografier såldes överallt i Nordafrika från och med 1800-talets slut och framåt. Framför allt var det franska fotografiateljéer baserade i Marocko, Algeriet och Tunisien som stod för merparten av kommersen.²⁰ Westermarck uppger sidnumret för de bilder som är tagna av Gardiner och White, men de inlånade illustrationerna kan separeras från hans egna fotografier endast på uppenbara stilistiska grunder och själva motivet. Syftet med analysen innebär dock att detta inte är så problematiskt, eftersom Westermarck hävdar i förordet att det är han själv som valt illustrationerna till boken.²¹

I boken ingår totalt 175 bilder samt några av Westermarcks egna teckningar på 16 sidor i ett kapitel om det onda ögat.²² Bilderna fördelar sig aningen ojämnt över de olika långa kapitlen, och det första kapitlet om hans första Marockoresa 1898 på 55 sidor har överlägset flest bilder (48 st.). Skildringen är en representativ sammanfattning av hans Marockovistelser i form av en relativt lättsmält skildring på 307 sidor över Westermarck strapatser. Även avsnitten som berör hans forskning mera direkt är skrivna tillgängligt (förutom kapitlet om det onda ögat ingår ett medellångt kapitel om marockanska bröllopsbruk samt ett om helgon och helighet²³). Boken avslutas med en skildring av hans sista längre vistelse bland

mellersta Marockos berber, men de sista tre åren fram till 1913, en period då han stannade i Marocko endast under somrarna, nämns endast avslutningsvis. Första världskriget kom emellan och då Westermarck skrev sin bok hade han inte varit i Marocko på fem år.²⁴

Sex år i Marocko: textens och bildernas interaktion

Med hjälp av en ikonotextuell analys kan textens och bildernas förhållande diskuteras: ju mer samspelt bilderna är med texten, desto mer autenticitet förmedlas. Detta understöds av själva innehållet i bilderna och hur bilderna är komponerade. Metodologin är baserad på litteraturvetaren Kristin Hallbergs vid det här laget klassiska analysmetod från 1982. När hon formulerade sin metodologi för bilderboksanalys, irriterade det henne att man inte hade tillräckliga analysverktyg för detta inom litteraturvetenskapen; kanske hade man ansett att bilderböckerna hörde till konstvetarnas bord?²⁵ Efterföljande analys innebär således att utnyttja en metod som utvecklats inom litteraturvetenskapen, men att (åter)anpassa den till ett konstvetenskapligt problem. Hallbergs analysmodell modifieras men används här fortsättningsvis för att analysera hur text och bild interagerar. Boken definieras som illustrerad text: hur kan man öppna upp illustrationerna i en skriven rese-skildring?

Då man använder begreppet ikonotext ska text och bild betraktas som en helhet, inom vilken samspelet mellan text och bild undersöks: ikonotexten består av två disparata teckensystem, texten och bilden. Alla typer av illustrerade texter

19 Westermarck, *Sex år i Marocko*, [2].

20 Ken Jacobson, *Odalisques & Arabesques: Orientalist Photography 1839-1925* (London: Quarrich, 2007).

21 Westermarck använder ordet "jag" i förordet till *Sex år i Marocko* (sidan 2).

22 Westermarcks forskning om det onda ögat publicerades i större omfattning först 1926 (*Ritual and Belief*). För en generell redogörelse av Westermarcks forskning om det onda ögat, se Suolinna, "Focusing on Fieldwork," 270–272.

23 Westermarcks forskning handlade bland annat om gemene mans trosföreställningar om helighet (*baraka*) som man mötte överallt i Marocko, det onda ögat, jinn eller onda andar, och betingad förbannelse. Suolinna, "Focusing on Fieldwork," 268.

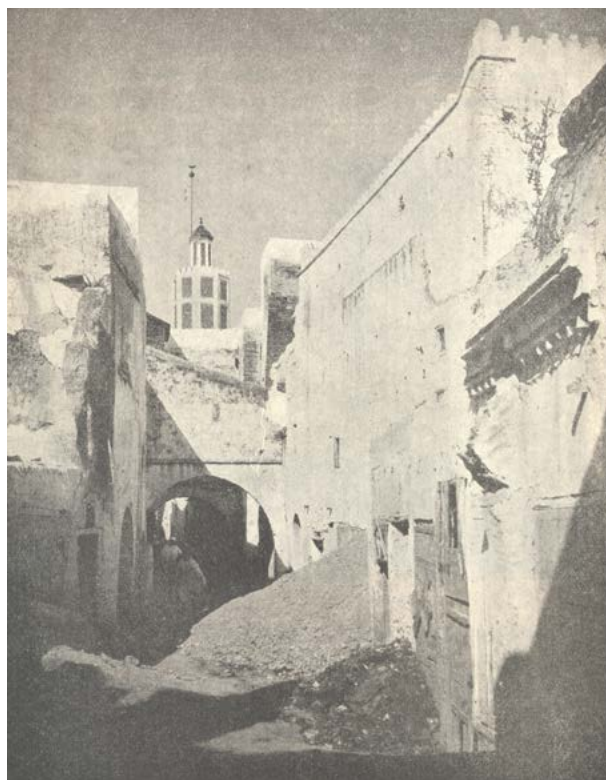
24 Bokens kapitel är: I. Min första resa till Marocko; II. Sidi abdsslam; III. Marockanska bröllopsbruk; IV. I Jbel La-Hbib; V. Bland nomaderna på slättbygden; VI. I stora Atlasbergen; VII. Helgon och helighet; VIII. Det onda ögat; IX. Ett halvår i Andjra; XX. Ett halvår i Fez; XI. Bland mellersta Marockos berber.

25 Kristin Hallberg, "Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen," *Tidskrift för litteraturvetenskap* 3–4 (1982): 163.

har en ikonotext, både i boken som helhet och i de enskilda uppslagen.²⁶ Enligt Hallberg ska bilderna vara ett väsentligt stöd för läsoplevelsen för att definitionen ”bilderbok” ska uppnås. Bilden och texten ska vara en oupplöslig helhet för att kunna betraktas som en illustrerad bok (bilderbok), och det ska finnas bilder på (så gott som) varje sida.²⁷ Här omdefinieras Hallbergs utgångspunkter så att definitionen ”bilderbok” ersätts med ”illustrerad reseskildring”. Själva uppslagen som sådana kommer inte att undersökas, utan fokus ligger primärt på relationen mellan texten och bilden. Bildernas innehåll berörs enbart på en föreställande nivå utan djupgående tolkning.

För analysen har valts bilder med motiv från olika kategorier och/eller platser. Avsnittet om det onda ögat utelämnas pga. att där ingår endast ett fotografi, en interiör från hans bostad utanför Tanger (1906). De andra illustrationerna är Westermarcks egna teckningar av magiska symboler. Antalet bilder i boken är relativt stort och finns med undantag för några passager oftast på varje sida, varför förhållandet mellan text och bild är relativt jämnt.

Då man gör en ikonotextuell analys bör man enligt Hallberg ha ständig uppmärksamhet på just interaktionen. Det första bildexemplet är hämtat ur avsnittet från Westermarcks första resa 1898 (Bild 4: Gata i Tetuan). Hans vistelse i Marocko inleddes i Tanger, men han begav sig snabbt vidare till Tetuan, en liten stad en bit österut längs kusten. Textavsnittet om Tetuan tar många sidor i anspråk (s. 8 ff.) och är illustrerat med överraskande få fotografier från staden; de sidor då Westermarck skriver om staden – som han för övrigt anser att är betydligt mer autentisk än Tanger – illustreras överraskande nog med bilder i huvudsak just från Tanger (bild 5). Illustrationerna är tagna främst av Gardiner och White (se bilderna på sidorna 7, 9, 10, 12, 13, 14

Bild 4. Gata i Tetuan. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 19. Fotograf okänd.

Bild 5. Gata i Tanger. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 8. Foto: Alan Gardiner.

26 Hallberg, ”Bilderboksforskningen,” 165.

27 Hallberg, ”Bilderboksforskningen,” 164.

Bild 6. Tangers torgplats. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 12. Foto: Alan Gardiner.

och 17),²⁸ och är i betydligt större utsträckning ”pittoreska” än de bilder senare i boken vilka med säkerhet kan attribueras till Westermarck.

I bilderna till bokens inledande kapitel är förhållningssättet differentierande och kolonialt, och de gör inte lika stort anspråk på att avbilda ett autentiskt Marocko som vi ser i Westermarcks egna, senare bilder; fastställandet av deras betydelse för vår läsning av boken, med tanke på förmedlingen av autenticitet, platsar således bättre i den senare diskussionen om differentiering. Skillnaden, i både stilkritiska och differentierande termer, mellan Gardiners och Whites bilder i jämförelse med sådana som helt uppenbart tagits av Westermarck själv är påfallande stor; den bild som illustrerar det inledande kapitlet och som föreställer hans bostad utanför Tanger demonstrerar detta fint (s. 15: Min bostad utanför Tanger sommaren 1908). Men som bildtexten lyder, är den inte från tidpunkten för resan – som konstaterat hade Westermarcks fotokarriär inte ännu inletts.

Det finns således ingen direkt interaktion mellan texten och illustrationerna på uppslagen. Detta påverkar givetvis läsningen och förmedlingen

av autenticitet: om man bara ser på bilderna kan man tro att det handlar om Tanger, även om det i många ordalag berättas om trånga och krokiga gator i en urgammal, smutsig stad som i motsats till Tanger är befolkad med enbart få européer. Bilderna är påfallande städade, t.ex. i Gardiners fotografi från en gränd i Tanger (se bild 5). Exemplet från Tetuan – huruvida den är tagen av Westermarck är osäkert men osannolikt – visar en något stökigare stadsvy (se bild 4), som föreställer en oordnad stad i förfall med vittrande murbruk och förfallna hus. Westermarck har här valt en ytterst stereotyp och differentierande bild som illustration till avsnittet om hans första möte med Marocko. Ett liknande förhållningssätt präglar även de andra stadsvyerna som illustrerar den första resan, t.ex. de från Fez och Marrakech.

Westermarcks första intryck av Marocko var katotiskt (bild 6: Tangers torgplats).²⁹ I hans möte med Tanger kan staden liknas vid en oordnad scen. De första intrycken byts emellertid snabbt till ett autenticitetssökande som yttrar sig i att han snabbt beslutar sig för att lämna Tanger som enligt honom var ”den minst genuina orten i hela Marocko”. Där fanns de europeiska makternas legationer, och en ansenlig mängd inflyttade

28 Westermarcks förord i *Sex år i Marocko*, [1].

29 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 8 ff.

Bild 7. Amzmiz. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 148. Foto: Edvard Westermarck.

européer. Westermarck hittade således ett mer autentiskt Marocko i Tetuan: en ”urgammal stad” som fanns redan på romarnas tid. Dylika detaljer är i enlighet med Dean MacCannells turismsemiotik tydliga autenticitetsmarkörer,³⁰ här förstärkta av information om stadens historia. Därtill ingår passager som beskriver gatorna som trånga, krokiga och fulla av smuts och skräp, som kastats ut från husen. ”Den ovane måste gå försiktigt för att inte falla i en grop eller sjunka i en pöl eller slinta över ett ruttnande kadaver,” skriver Westermarck.³¹

Då man granskar bilder som har direkt anknytning till Westermarcks egen forskning är situationen en annan än i fallet med Tanger/Tetuan. Följande bildexempel är hämtat ur skildringen av expeditionen till stora Atlasbergen 1900 (bild 7: Amzmiz). Texten är inlevelsefull och späckad med facktermer på arabiska, en uppenbar autenticitetsmarkör. Man kan kalla den arabiska underskriften för en autenticitetsetikett, som betecknar ett gripbart minne likt en souvenir. Utgående från en turismteoretisk frågeställning handlar det om att genom bilden och dess underskrift/titel komma ihåg upplevelsen av själva

platsen, att flytta sig tillbaka i tid och rum.³² Texterna i anslutning till bilderna fungerar både som transportörer och autenticitetsmarkörer, vilket är synnerligen relevant i en reseskildring, genom att de anger platsen där bilden är tagen. Platsangivelser som från ett västerländskt perspektiv förefaller exotiska återkommer regelbundet i anslutning till Westermarcks illustrationer; markeringarna är ämnade att skilja just den bilden från andra liknande bilder i boken. De berättar vad vi ska se, och de har högt autenticitetsvärde. Westermarck visar genom sina bildunderskrifter att han är konnässör.

Vad gäller interaktionen mellan text och bild i avsnittet är den fullständig. Han beskriver hur han anlände till Amzmiz, en liten stad på ungefär ettusen meters höjd över havet, på aftonen. Då han i texten berättar att han följande morgon lät slå upp sitt läger i skuggan av några olivträd, illustreras uppslaget av en bild av hans läger i Amzmiz. Lägret fanns ”på ett förtjusande ställe med utsikt över snöklädda alper.” Där skulle han stanna någon tid för att studera en folkgrupp som han inte tidigare kommit i beröring med.³³

30 Dean MacCannell, *The Tourist: A new theory of the leisure class* (Berkeley, Los Angeles, London: [1976] 1999), 109–133, 137 ff.

31 Westermarck, *Sex år i Marocko*, [1]; 8 ff., cit. 12.

32 Jonathan Culler, ”Semiotics of Tourism,” *American Journal of Semiotics* 1, Issue 1 (1981): 127–140. DOI:10.5840/ajs198111/25

33 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 148–149.

Tousi. 'Abdülkrim. Sidi 'Abdsslam II.
Sidi 'Abdsslam I. Författaren. Sidi Râhhal.

Bild 8. Gruppträtt med Edvard Westermarck i mitten i främre raden. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 235. Fotograf okänd.

De övriga bilderna i avsnittet föreställer både befolkade och folktomma stadsvyer och marknader. Därtill ingår exempel på olika folkgrupper. Flera bilder av mindre byar illustrerar hans berättelse(r) om expeditioner upp i bergen. Bilden *Berberby i Stora Atlasbergen* (sidan 159) finns på ett uppslag där Westermarck berättar om en av sina utflykter till landsbygden utanför Amzmiz, till Atlasbergens små byar och karga landskap. Naturen i det karga landskapet beskrivs i detalj; bilden på sidan 160 föreställer en berberby och illustrerar fint det som Westermarck omtalar i texten.³⁴

Under årens lopp besöker Westermarck Marocko regelbundet, varvat med vistelser främst i London. Under perioderna i Marocko var han stationerad i sitt hus strax utanför Tanger, men fick med jämna mellanrum nog av stadslivet och begav sig ut på längre expeditioner in i landet. På bild 8 ser vi Westermarck omgiven av sina medarbetare under expeditionen till Andjra, där han hade för avsikt att tillbringa en längre tid ”bland dess fria och präktiga folk”. Det att Westermarck här låter sig avbildas i mitten av

sina närmaste medarbetare är en betydelsefull autenticitetsmarkör – dock med förbehållet att han just här själv har västerländska kläder.³⁵ I den vidhängande texten beskriver han hur han genast tagit kontakt med Sidi 'Ab-drráhman som ordnade med boende i den lilla byn l-'Asib dē Bul'áisch.³⁶ Denna noggrannhet med namn för både kontaktperson och vistelseort – såsom även tidigare med Amzmiz – är tydliga autenticitetsmarkörer, precis som hans anvisningar i början av *Sex år i Marocko* då han ger anvisningar hur man ska läsa de arabiska namnen och orterna.

Westermarcks reseskildring avsluts med en återgivning av hans vistelse bland mellersta Marockos berber, bildmotiven blir nu alltmer okonstlade och direkta. I den sista tredjedelen är det främst människor som avbildas, en av de sista bilderna föreställer några berberkvinnor framför deras boning (bild 9: I Aith Yúsi). Detta verkar vara fallet ju närmare Westermarck kommer sin egen

34 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 146 ff.

35 Tidigare i boken, på sidan 111 i kapitel IV. I Jbel lä-Hbib (som för övrigt har bara tre illustrationer), berättar Westermarck att han för att inte ådra sig förbipasserandes uppmärksamhet lade av sig sina europeiska kläder och tog på sig en fez, burnus och knäbyxor. Westermarck, *Sex år i Marocko*, 111.

36 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 235–236.

Bild 9. I Aith Yúsi. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 300. Foto: Edvard Westermarck.

Bild 10. Förberedelser till bröllop i Brisch. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 81. Foto: Edvard Westermarck.

Bild 11. Herma i Marráksch. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 283. Foto: Edvard Westermarck.

forskning, även då han långt tidigare förklarar marockanska bröllopsbruk (bild 10). Helighet och trosföreställningar var en integrerad del i hans forskning, och han återkommer till dem regelbundet boken igenom i populariserad form.³⁷ I avsnittet om hans halvår i Fez³⁸ berättar han bl.a. om de pantomimer som förekommer överallt i Marocko, och späckar texten med namnen på de involverade: Bújlúd ("en som är klädd i skinn"); Schékhshiokh (den äldste av de gamle"); Yissûma; Halîma; Báschschekh; och Shûna. Bildexemplet är från Marrakech (Marráksch), där huvudpersonen i pantomimen kallas Herma (bild 11).³⁹

En ikonotextuell analys visar att interaktionen mellan text och bild blir tydligare då Westermarck skriver om sin egen forskning: texten är ett flöde av information, som liksom bilderna sprider sig ut över uppslagen utan klar riktning. Det verkar nästan som om texten mer förklarar innehållet i hans bilder, än att bilderna skulle illustrera hans text; fotografierna fanns ju trots allt före texten. För det mesta saknas direkta samband mellan texten och en specifik bild; snarare är det fråga om ett samband mellan texten och flera bilder som han velat inkludera. Westermarck är här uppenbart bekväm i sin uppgift och rör sig komfortabelt över hela Marocko i sin berättelse. Interaktionen mellan text och bild är böljande och ens. Då Westermarck t.ex. skriver om bruket med 'Ar (mindre stenrösen) för jinn-helgonen, återföljs berättelsen av bilder som föreställer 'Ar än utanför Fez, än i Stora Atlasbergen.⁴⁰ Jämfört med inledningens differentiering i både text och bild, är dispositionen nu en helt annan, text och bild smälter samman till en helhet.

37 Trosföreställningarna om det onda ögat avhandlas i ett eget kapitel (sidorna 213–234) och har utelämnats från denna analys.

38 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 253–285.

39 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 282–283. En "Herma" uppträder fortfarande för turister på torget Djemaa el-Fna i Marrakech.

40 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 294–300. Helgon och helighet behandlas även på sidorna 192–212 i ett separat kapitel.

Grader av autenticitet och differentiering

Resultatet av den föregående ikonotextuella analysen, kombinerad med en försiktig identifiering av retoriken i texten och bildernas motiv som autenticitetsmarkörer, är att ju mer samspelt interaktionen mellan illustrationerna och texten är, desto högre är graden av autenticitet. Vår uppfattning av trovärdigheten, och därmed autenticiteten, är beroende av hur Westermarck berättar och illustrerar. En känsla av autenticitet uppstår som kan förstås som "korrekta" reflektioner av det riktiga livet,⁴¹ vilket kanske är den mest relevanta definitionen av autenticitet i Westermarcks fall.

Ett sociologiskt perspektiv på kulturmöten och turism representeras av sociologen Dean MacCannells *The Tourist* (1976, reviderad 1999), som kompletterar och utvecklar antropologen och sociologen Erving Goffmans (1922–1982) teorier om iscensatt verklighet och autenticitet vid social interaktion.⁴² MacCannell diskuterar autenticitetsmarkörers betydelse för den iscensatta verkligheten (*staged authenticity*), med stöd i en relativt avskalad version av Charles Sanders Peirces komplexa semiotik. Sevårdheter uppstår genom att de markeras, pekats ut som sevårdheter, ofta utgående från premissen att de är mer ursprungliga och autentiska för den kultur de representerar.⁴³

MacCannells och därmed Goffmans teori om iscensatt verklighet har kritiserats bland annat av Kjell Olsen, som argumenterar för att begreppet är föråldrat och därför inte ska användas i nyare forskning.⁴⁴ Men synsättet försvarar fort-

41 Jfr Oxford English Dictionary: *The definitive record of the English language*, "authenticity".

42 Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959).

43 MacCannell, *The Tourist*, 109–133.

44 Kjell Olsen, "Staged Authenticity: A Grande Idée?" *Tourism Recreation Research* 32, No. 2 (2007): passim.

sättningsvis sin plats speciellt inom nyare sociologisk turismteori; det är ett tänjbart begrepp som utvecklas parallellt med mer postmoderna frågeställningar som nu tagit steget in i det tjugonde århundradet.⁴⁵ Erik Cohen, till exempel, konstaterar vidare att de nyare definitionerna av autenticitet korrelerar väl med MacCannell (och indirekt Goffman, förf. anm.), och argumenterar för att detta sätt att se på det ”sanna” eller ”verkliga” är ett lämpligt verktyg då sevärdheter undersöks för att reda ut deras autenticitetsvärde.⁴⁶

Enligt MacCannell upprätthålls gränsen mellan objekt och betraktare/turist genom ett klart motsatsförhållande mellan det som är objektet för turistens/främlingens intresse och hur objektet så att säga ”är” bakom kulisserna, hur det existerar i verkligheten. Iscensatt verklighet betyder för honom att objekt som vid första anblick verkar vara autentiska, egentligen enbart är iscensatta att vara det.⁴⁷ För att identifiera en eventuell iscensatt verklighet är det viktigt att reda ut *hur* objektet presenteras.

Erwing Goffman har studerat beteende på publika platser och beskriver de olika roller som vi antar i vardagen.⁴⁸ Han har upprättat ett schema som kan användas vid analys av Westermarck ”beteende” med tanke på graden av autenticitet i *Sex år i Marocko*:

Med en specifik föreställning som referenspunkt [Westermarcks text och bilder], kan vi på basen av funktion urskilja tre avgörande roller: de som uppträder; de som ser på uppträdan; och outsiders som varken deltar i eller betraktar det. ... Dessa tre avgörande roller kan beskrivas utgående från de regioner som rollspelaren har access till: aktörerna framträder i de främre och bakre regionerna; publiken endast i den främre regionen; och de utomstående är uteslutna från båda regionerna.⁴⁹

Goffman definierar denna ritual som en handling genom vilken vi definierar objektets värde (autenticiteten) i förhållande till dess stand-in, dvs. det artificiella.⁵⁰ MacCannell skriver om Goffmans schema att det ingalunda är oproblematiskt, eftersom det i högsta grad är beroende av indelningen i främre och bakre regioner, differentieringen. De bakre regionerna innehåller alltid ett visst mått av mystifiering, och välkomnar inte alla. I det moderna samhället råder en förminskad känsla för det verkliga, det autentiska, och när denna indelning en gång infinner sig, finns det enligt MacCannell ingen återvändo: autenticiteten, som alltid gömmer sig i de bakre regionerna, omsluts och mystifieras.⁵¹

Westermarcks förhållande till Marocko kan inplaceras i denna ordning utgående från hur han framställer sig själv – medvetet eller omedvetet – i texten och valet av bilder. I bilden från Tetu-

45 Wendy Hillman, ”Revisiting the Concept of (objective) Authenticity,” TASA & SAANZ joint conference: Public sociologies: lessons and Trans-Tasman comparisons, 2007: passim.

46 Erik Cohen, ”Authenticity’ in Tourism Studies: *Après la Lutte*,” Tourism Recreation Research 32, No 2 (2007): passim.

47 MacCannell, *The Tourist*, 91–107 (5. Staged authenticity).

48 MacCannell hänvisar till Erwing Goffman, *Relations in Public: Microstudies of the Public Order* (New York: Basic Books, 1971) och Erwing Goffman, *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings* (New York: Free Press, 1963).

49 Fritt översatt av författaren: ”Given a particular performance as the point of reference, we have distinguished three crucial roles on the basis of function: those who perform; those performed to; and outsiders who neither perform in the show nor observe it. [- -] (T) he three crucial roles mentioned could be described on the basis of the regions to which the role-player has access: performers appear in the front and back regions; the audience appears only in the front region; and outsiders are excluded from both regions.” Citat i MacCannell, *The Tourist*, 92, efter Goffman, *The Presentation of Self*, 144–145; se även MacCannell, *The Tourist*, 213 fn. 1.

50 MacCannell, *The Tourist*, 42, citat ur Goffman, *Relations in Public*, 62.

51 MacCannell, *The Tourist*, 92–93.

an – och framför allt de bilder av Gardiner och White som bistår med illustrationer från Tanger⁵² – är han fortfarande åskådaren, den som ser på skådespelet som utspelar sig på scenen. Detta yttrar sig speciellt i att illustrationerna har mycket lite med texterna att göra, och även då de har ett samband, är Westermarcks initiala utanförskap tydligt. Även om han snabbt flyttade till en mer autentisk miljö i Tetuan, är hans bildurval differentierande, vilket särskilt märks i valet av Gardiners bilder (se bild 10). Marocko är fortfarande ett mysterium för honom. Även följande textutdrag alldeles i början av *Sex år i Marocko* är ett exempel på typisk differentiering. ”Sådant hade jag läst om i böcker”, skriver han:

Jag glömmer aldrig vandringen upp till det lilla hotellet och mina första strövtåg inom Tangers stadsmur. De trånga och gropiga gatorna som slingra sig fram mellan vitrappade hus utan fönster, moskéerna och helgonhusen, de öppna bodarna och de små restaurangerna, de beslöjade kvinnorna, männen med det rakade huvudet och den ensamma locken hängande ned från hjässan, vattenbärarna med sitt pösande getskinn på ryggen och en ringklocka i handen, stimmet av sällsamma typer och brokiga dräkter och trasor som rör sig längs huvudgatan, skriket och stojet och stanken av smuts och flott – sådant hade jag läst om i böcker, men det verkade ändå på mig som en uppenbarelse nu när det för första gången trängde sig på mina sinnen. Jag kände mig som i en annan värld och frågade mig icke utan oro, huru jag skulle lyckas reda mig där.⁵³

I texten förekommer en uppsjö av olika epitet som differentierar öst från väst: trånga och gropiga gator; moskéer och helgonhus; beslöjade kvinnor; vattenbärare; stimmet av sällsamma typer; brokiga dräkter och trasor; skriket och stojet; stanken av smuts; för att välja några (bild 12:

52 Westermack, *Sex år i Marocko*, 7, 13, 14, 17 (White); 8, 9, 10, 12 (Gardiner).

53 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 7.

Bild 12. Vattenbärare. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 11. Arrangerat ateljéfotografi, fotograf okänd.

Vattenbärare). På grund av uppenbara kopplingar till Goffman bör man lyfta fram Edward Said, som utgav sin omtalade bok *Orientalism* redan 1978.⁵⁴ Denna klassiker är både kritiserad och försvarad, och anses vara startpunkten för en idag alltmer nyanserad diskussion om vår uppfattning av det Andra. Enligt Said var ”Orienten” en scen som befolkades av mer eller mindre fantasifulla och mytiska figurer som så att säga placerats där av väst, och som därmed definierade öst som västerlandets motsats. Österlandet var det som västerlandet inte var, genom differentiering.⁵⁵ Suids synsätt liknar Goffmans mystifierade värld

54 Edward W. Said, *Orientalism* (London: Penguin Books, [1978] 2003). Suids bok utgör grunden för postkolonial teori, som sedermera har utvecklats avsevärt. Said har kritiserats av bl.a. David Martin Varisco, *Defending the West: A Critique of Edward Said's Orientalism* (Seattle and London: University of Washington Press, [2007] 2017).

55 Said, *Orientalism*, 1–3.

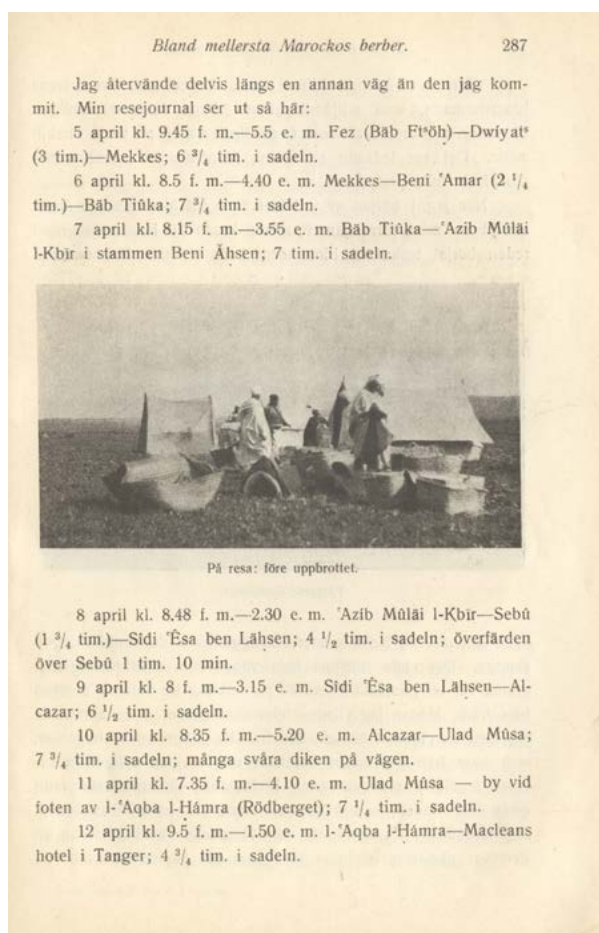
som finns bakom teaterridån, och som döljer det på riktigt autentiska med hjälp av en specifik rekvisita och rollsättning. Det som i Westermarcks skildring presenteras som något autentiskt, det österländska andra, är egentligen tecken på en artificiell differentiering i Goffmanska anda.

När Westermarck två år senare stannar i Amzmiz för en längre period, har han redan flyttat till de bakre regionerna och ett stort mått av avmystifiering har ägt rum. Han har kommit åtskilliga steg närmare det autentiska. Den nära interaktionen mellan text och bild är tecken på en hög grad av autenticitet och trovärdighet, och visar att han nu är den som visar åt andra. Han befinner sig både bakom och på scenen, den roll han spelar är boken med bilderna, och de bakre regionerna utgörs av hans erfarenheter av det autentiska Marocko. Detta är givetvis direkt knutet till hans forskningsmetodologi, som inbegrep att bo tillsammans med den folkgrupp han studerade, dvs. bokstavligen bakom kulisserna.⁵⁶

Westermarck förflyttar sig sedan över scenen allt längre bakåt under det att boken avancerar. Men i motsats till Goffmans skala förblir slutligen ingen utanför, ingen har fullständigt utanförskap utan snarare tvärtom: i det avslutande exemplet med berberkvinnorna har han blivit ett med de bakre regionerna, till vilka han för betraktaren med sig, med en fullständig avmystifiering för publiken/läsaren som resultat. Detta yttrar sig både i själva texten och i bildurvalet i och med deras direkthet, den avmystifierande och icke-differentierande verkligheten och därmed den upplevda autenticiteten. Tack vare sina deltagande fältstudier⁵⁷ var Westermarck ingen främling i Marocko på traditionellt vis. Han passar inte heller in i den Goffman-inspirerade definitionen av en turist, som befinner sig framför scenen som åskådare.

56 Suolinna, "Edward Westermarck's Fieldwork".

57 Suolinna, "Focusing on fieldwork".

Bild 13. Sida med resväg och tidtabell: Fez 5 april – Tanger 12 april 1913. Källa: Edvard Westermarck. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918, 287.

Ett exempel på Westermarcks inkluderande text, utgående från interaktionen mellan text och bild, hittas i avsnittet om mellersta Marockos berber, i direkt anslutning till bild 9 (I Aith Yúsi) som föreställer några berberkvinnor. Texten är liksom den ovan citerade långa texten differentierande, med en inbyggd dikotomi mellan öst och väst, men med den stora skillnaden att här inte ingår någon mystifiering. Westermarck berättar om de äktenskapsritualer som han studerat så noga (även om det i boken ingår ett helt skilt kapitel III. Marockanska bröllopsbruk), och hur en kvinna tack vare marockanernas vidskepelse kan bli förledd att gifta sig vare sig mannen vill det eller ej, eller om han är gift sedan tidigare: "Min lärare från Aith Yúsi, som varit en ganska betydande

man, berättade att han fått lov att gifta sig med tre kvinnor som flytt till hans hus.⁵⁸ Autenticitetsmarkörerna består av både Westermarcks förstahandsobservationer och den direkta hänvisningen till hans lärare.

Ett slutligt exempel som fungerar som stark autenticitetsmarkör är en överraskande vardaglig detalj: ett utdrag ur Westermarcks resejournal över hans retur resa genom Marocko till London (bild 13). Här kan man dra paralleller till antropologen, etnologen och filosofen Claude Lévi-Strauss (1908–2009),⁵⁹ som i *Tristes Tropiques* (1968) reflekterar över sitt beslut att 15 år efter sin resa till Brasilien sammanställa sina reseminnen:

[- -] här är jag, färdig att berätta historien om mina expeditioner. [- -] Så mycket borde berättas som inte kan ha något som helst intresse: intetsägande detaljer, betydelselösa händelser. [- -] Det kan mycket väl vara så att vi kommer att ha spenderat sex månader på resande, umbäranden, och kväljande fysisk trötthet enbart för att nedteckna [- -] en opublicerad myt, en ny äktenskapsregel, eller en komplett lista av klannamn. Men detta berättigar inte att jag tar upp pennan för att välja och vraka i minnets soptunnor: ”Klockan 5:30 på förmiddagen kastade vi ankar strax utanför Recife medan måsarna skrånade runt omkring oss och en flottilj små båtar lade ut från stranden med exotiska frukter till salu.” [- -] Och ändå åt-

njuter den sortens bok en för mig oförklarlig popularitet.⁶⁰

Sex år i Marocko och iscensatt verklighet

Autenticiteten i *Sex år i Marocko*, såsom den ikonotextuella analysen och avsnittet om olika grader av autenticitet har visat, förmedlas till läsaren genom specifika markörer. Till dessa hör en tät interaktion mellan text och bild, som förstärker autenticitetseffekten. Jämte illustrationerna använder Westermarck hundratals detaljer, både bildunderskrifter på originalspråk, turisttrivia och facktermer, som samverkar som autenticitetsmarkörer, ett vanligt grepp inom reselitteraturgenren. Bokens autenticitet är således både turistisk och seriös på samma gång. För Westermarck gäller aldrig totalt utanförskap, utan tvärtom befinner han sig slutligen bakom scenen *tillsammans* med läsaren som han för med sig in i berättelsen; i enlighet med sin forskningsmetod som innebar deltagande fältobservation, strävade Westermarck efter att bokstavligen komma bakom kulisserna, in i de bakre regionerna. Det han sedan förmedlar av sina upplevelser är ett välavvägt urval, som visar på en välutvecklad kunskap om den kultur han studerade. Men detta är åtminstone i viss mån en MacCannellsk iscensatt verklighet, just i och med att ett urval sker.

60 Fritt översatt från engelska, efter MacCannells översättning av det franska originalet: ”[- -] here I am, all set to tell the story of my expeditions. [- -] So much would have to be said that has no possible interest: insipid details, incidents of no significance. [- -] It may well be that we shall have spent six months of travel, privation, and sickening physical weariness merely in order to record [- -] an unpublished myth, a new marriage-rule, or a complete list of names of clans. But that does not justify me taking up my pen in order to rake over memory’s trash-cans: ‘At 5:30 a.m. we dropped anchor off Recife while the seagulls skirled around us and a flotilla of small boats put out from the shore with exotic fruits for sale. [- -] And yet that sort of book enjoys a great deal and, to me, inexplicable popularity.’ Citerad i MacCannell, *The Tourist*, 107, från Claude Lévi-Strauss, *Tristes Tropiques*, engelsk översättning av John Russell (New York: Atheneum, 1968), 17.

58 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 299–301, cit. 301.

59 För en granskning av Lévi-Strauss som turist, se Tom Selännemi, ”Surkeat tropiikit – Claude Lévi-Strauss turistina,” *Suomen Antropologi*, 4 (1992): 50–56.

Det han väljer att skriva om, hur han skriver och illustrerar, är avgörande för vår uppfattning av skildringens autenticitet, som sålunda iscensätts med olika retoriska knep för att övertyga.

Westermarcks mest uppenbara iscensättning av autenticitet sker på två (detalj)nivåer: de triviala detaljerna och de specialiserade termerna. Genom att inkludera ovidkommande detaljer, leds läsaren att uppfatta berättelsen som autentisk; inkluderandet av trivial information kan ses som autenticitetsmarkörer. Ett exempel är när Westermarck noterar ”en invasionsarmé av hungriga vägglöss” som hade överfallit honom under natten före sällskapet skulle lämna Amzmiz,⁶¹ en trivial detalj som på inga vis för berättelsen vidare. Genom inkluderandet av turismtrivia får berättelsen ett ökat, i allra högsta grad iscensatt autenticitetsvärde som diskuteras av MacCannell.⁶² Detta gäller hela boken och yttrar sig i upprepade detaljerade små berättelser som i redogörelsen över hans retur till London, vilket är vanligt i all reselitteratur. Detta är tydligast i början då Westermarck återger sin första kontakt med den afrikanska kontinenten, men gäller även hans val av bilder 1918. Objektet för hans intresse presenteras så att det framstår som övertygande autentiskt, dvs. framför allt annorlunda. Som så ofta i motsättningen mellan öst och väst, bygger synsättet på objektifiering.

Objektifiering innebär i sin tur differentiering mellan det kända och okända, och bygger långt på frånvaro av det moderna liv som västerlänningarna är vana vid, vilket även Westermarck ofta omtalar i sin reseskildring.⁶³ Differentiering som begrepp inbegriper diskussioner om auten-

ticitet. MacCannells (och därmed Goffmans) turismteoretiska teser om autenticitet kan sammankopplas med liknande tankegångar hos Timothy Mitchells, som undersökt hur representationer kan studeras via hur det obekanta (det Andra) gestaltas på utställningar genom differentiering. I sin analys av de orientaliska avdelningarna på utställningar i västvärlden (speciellt världsutställningen 1889) visar han att västerlänningarna via utställningarna lärde sig hur de skulle se och betrakta det främmande då de var på plats ”på riktigt”: på utställningarna spelades allt upp som på en scen varvid utvalda sevärdheter markerades. Uppfattningen och presentationen av det andra var således ett uppenbart politiskt-kolonialistiskt, västerländskt (franskt) identitetsprojekt.⁶⁴ Genom att se på världen som om den var en utställning blir det främmande mer begripligt, i linje med MacCannells iscensatta verklighet och differentiering, och därmed indirekt Goffmans iscensättningskategorier. Även Westermarck befinner sig på en scen, frågan är vad slags föreställning han sätter upp?

Det antropologiska fotografiet och autenticitet

Antropologin har påverkat utvecklingen av en förgrening av postkoloniala studier, vilket resulterat i en strävan efter att få en bättre insikt i de koloniserades sociala liv, en utveckling Westermarck själv var delaktig i.⁶⁵ Postkoloniala studier idag handlar om ett kritiskt studium av det kulturella arvet med rötterna i kolonialism och imperialism. Antropologin är en av utgångspunkterna i teoribildningengenom ämnets ursprung och professionshistoria: studiet av prekoloniala samhällen i en ofta(st) kolonial världsordning. I denna process kom fotografiet

61 Westermarck, *Sex år i Marocko*, 148.

62 MacCannell, *The Tourist*, 91–107.

63 Michael Lövy & Robert Sayre, *Romanticism Against the Tide of Modernity*, translated by Catherine Porter (Durham/London: Duke University Press, 2001); Timothy Mitchell, “Orientalism and the Exhibitionary Order,” in *The Art of Art History: A Critical Anthology*, ed. Donald Preziosi (Oxford: Oxford University Press, 2009), 409.

64 Mitchell, “Orientalism,” 413–416.

65 Även den samtida konst- och kulturhistorikern Aby Warburg (1866–1929) med sin *Kulturwissenschaft* kan räknas till dem som främjade studiet av och förståelsen för främmande kulturer. Warburg utgav sin kända text om Puebloindianerna i Nordamerika 1923.

som arbetsmetod att spela en framträdande roll, även om senare antropologer inte alltid kunnat förhålla sig till professionens koloniala förflutna. Bildernas retorik skvallrar om relationen till det Andra (L'Autre) och kamerans koloniala blick.⁶⁶ Än idag (2015) diskuteras och ifrågasätts därför fotografiet som arbetsredskap, eftersom de koloniala, approprierande bilderna många gånger upplevs som pinsamma i akademiska kretsar.⁶⁷ Även Westermarcks Marocko var ett kolonialt Andra, jämförelsevis orört av västerlandet,⁶⁸ och därmed ett lämpligt forskningsobjekt för en aspirerande antropolog vid tidpunkten.⁶⁹

Begreppet differentiering är centralt, och har som demonstrerats ovan att göra med uppfattningen och konstruktionen av (en konstgjord) autenticitet. Än idag skrivs texter om prekoloniala samhällen inte alltid objektivt på ett "sant" och verkligt vis, speciellt i populär media. Gareth Griffiths för fram att journalister ofta skildrar sina objekt på ett sätt som avspeglar deras västerländska världssyn – och därmed deras brist på känsla för autenticitet hos det de skriver om i reportaget. Enligt Griffiths är autenticiteten därmed en myt. En mytologiserad variant av autenticitet utformas i den vita mannens media – såsom Westermarcks reseskildring. Denna mytologiserade variant av autenticitet underordnar sig en större maktdiskurs; Griffiths argumenterar för att tecken för det autentiska (*signs of the authentic*) uppstår inom en i första hand kolonialistisk diskurs, som de prekoloniala samhällena så att säga behövde för att bli hörda (av europeerna). Förespråkarna odlar strategier för att skriva om autenticitet som översätts i berättelserna: kontroll uppstår, men samtidigt upprätthåller deras texter liknande mekanismer som dessa texter i första

- 66 Elizabeth Edwards, "Anthropology and Photography: A long history of knowledge and affect," *Photographies* 8, No. 3 (2015): 239. DOI: 10.1080/17540763.2015.1103088
- 67 Edwards, "Anthropology and Photography," 235–252.
- 68 Marocko blev självständigt från Frankrike först 1956, efter en lång historia av kolonialisering.
- 69 Suolinna, "Focusing on fieldwork".

hand vill radera. Deras autenticitetsstrategier kan därför ifrågasättas.⁷⁰

Reseberättelser som *Sex år i Marocko*, ofta illustrerade, inkluderas med lätthet i turismantropologisk teoribildning,⁷¹ och blir därmed än mer relevanta för diskussionen om iscensatt verklighet och hur autenticitet förmedlas i skildringen. Fotografiet intar en central plats, i dess dokumenterande kvalitet. Westermarcks användning av fotografiet som dokumentationsmedium kan kort beskrivas som en metodik som går ut på att studera mänskligt socialt beteende via konkreta bilddata (och senare också via filmdokumentation), samt att dokumentera visuella och rumsliga uttryck för en viss specifik kultur. Visuellt antropologi befinner sig inom ett fält mitt emellan etnografisk dokumentation av materiell kultur och ett mera sociologiskt studium av socialt beteende. Under den tid Westermarck var aktiv erbjöd fotografiet helt nya möjligheter för etnografisk/etnologisk dokumentation. Detta lämpar sig väl i just Westermarcks fall pga. hans intresse för nya fototekniska lösningar, som han utnyttjade framgångsrikt i sina fältstudier.⁷²

Westermarcks verksamhet placerar sig mitt i brytningsskedet mellan 1800- och 1900-talets antropologi.⁷³ Då antropologin befästes som vetenskap, speciellt med hänseende på metodologi

- 70 Griffiths, Gareth, "The myth of authenticity," in *The Postcolonial Studies Reader*, eds. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin (London and New York: Routledge, 2006 (second edition)), 165–168.
- 71 Ewa Malchrowicz, "Conference review. Anthropology of Tourism: Heritage and Perspectives. Kraków, 1–2 June, 2015," *Journeys: the international journal of travel writing* 16, issue 2 (2015): 102–102. DOI: <http://dx.doi.org/10.3167/jys.2015.160206>
- 72 af Hällström, "Edward Westermarck's Photographs 1898–1902"; Fred Andersson, e-post till skribenten 7.4.2021.
- 73 Geoffrey Belknap, "Reviewed Work(s): Photography and Anthropology by Christopher Pinney," *The British Journal for the History of Science: Special Issue: Transnational History of Science* (September 2012) 45, No. 3 (2012): 470.

under 1800-talets sista decennier,⁷⁴ förbättrades även den fotografiska tekniken avsevärt. Båda utvecklades parallellt och växte så att säga upp tillsammans, och förenas enligt Elizabeth Edwards av varderas dokumenterande kvalitet (evidens) och affekt. Enligt henne finns det en inbyggd spänning mellan begreppen evidens och affekt, vilket präglar även antropologins förhållande till fotografiet.⁷⁵ Fotografierna är ett representerande objekt som konstruerar, och har konstruerat, olika sätt att se på det representerade, där det dokumentärt evidenta aldrig helt kan separeras från det affektiva.⁷⁶ Steget till iscensatt verklighet är kort, eftersom framför allt det iscensatta styr vårt sätt att se på det avbildade.

Liknande tankegångar presenteras i *Anthropology and Photography* (2011) av Christopher Pinney, som diskuterar relationen mellan den fotografiska bilden, autenticitet (*verisimilitude*) och tillit (*trust*).⁷⁷ Vidare definierar Pinney det antropologiska fotografiet som en ikon eller ett index, i enlighet med C.S. Peirces semiotik. För Peirce, som var aktiv i början av 1900-talet då även diskussionen om fotografiet som hjälpmedel för antropologen var intensiv,⁷⁸ är en ikon inte beroende av fysiska orsakssamband, utan bygger på likhet. Ett index, å sin sida, är ett tecken med tydlig koppling till det som objektet ifråga betyder, genom att det pekar mot och markerar något.⁷⁹

Peirces teori om ikonicitet och framför allt indexikalitet är MacCannells huvudsakliga metodologiska utgångspunkter vid bestämmandet av autenticitetsmarkörer och deras funktion. Enligt

Pinney är det ikoniciteten som bestämmer fotografiers dragningskraft: likhet och ikonicitet betecknar de flesta antropologiska fotografiers framgång, eftersom de ser "likadana ut" som det de refererar till. När de inte gör det beror det för det mesta på ett tekniskt missöde, bilden kunde t.ex. bli mycket suddig. Detta minskar bildens ikonicitet, likheten, men den blir inte mindre indexikal för det; indexikalitet är inte beroende av igenkännande.⁸⁰ Således kan även det antropologiska fotografiet betraktas som en liknande autenticitetsmarkör som vi möter hos MacCannell.

Faktum kvarstår dock att det är personen bakom kameran som väljer och avskärmar sitt objekt, varför man kan tala om den fotograferande antropologens subjektivitet. Kring sekelskiftet 1900 var det fortfarande vanligt att iscensätta dokumenterande bilder. Betydelsen av fotografens närvaro bakom kameran bör inte förbises, för även om fotografen försökt dölja sin närvaro så finns den där, liksom iscensättningen, även om ingendera är avsiktlig. Om antropologens fotografier definieras som inristningar av en stund som någon genomlevt, markerar bilden inte bara fotografens närvaro utan även närvaron av dem som funnits framför kameran. Det avbildade subjektet är aldrig passivt. Fotografiet blir ett konkret bevis för själva fältarbetet, hur det upplevts av alla inblandade.⁸¹

Westermarcks antropologiska bilder har i litteraturen beskrivits som olika äldre etnografiska dokumenterande fotografier i och med att de inte förefaller vara arrangerade. Hans bilder är både enkla och informativa, och af Hällström noterar att de är direkta och förmedlar en autentisk [sic!] atmosfär i olika fotografiska situationer.⁸² Men autenticiteten kan ifrågasättas: de som avbildas lägger lätt märke till kameran och börjar bete sig

74 Suolinna, "Edward Westermarck's Fieldwork," 7.

75 "Edwards, "Anthropology and Photography," passim.

76 Belknap, "Reviewed Work(s)," 470.

77 Belknap, "Reviewed Work(s)," 469–470.

78 Christopher Pinney, *Photography and anthropology* (– *Exposures*) (London: Reaktion Books, 2011), 17 ff.

79 Pinney hänvisar till Charles Sanders Peirces "Logic as Semiotic: The theory of signs" från 1902. Pinney, *Photography and Anthropology*, 66, 158 fn. 17, fn. 19.

80 Pinney, *Photography and Anthropology*, 66.

81 Edwards, "Anthropology and Photography," 241–242.

82 af Hällström, "Edward Westermarck's Photographs from Morocco 1898–1902", 33.

annorlunda än de brukar. Därtill gör fotografen/ antropologen alltid ett val, och enbart det som forskaren själv tycker är viktigt fotograferas, men även själva apparaten och dess optik sätter sina begränsningar. Under Westermarcks tid dominerade vidare tendensen att forska i materiella ting eller immateriella företeelser, såsom seder och bruk, bland folkslag som höll på att försvinna, före "civilisationen" förstörde dem.⁸³ Detta gäller i hög grad även Westermarcks egen forskning.

Bilderna i *Sex år Marocko*, liksom även annat antropologiskt fotografiskt material, är således alltid mer eller iscensatta. De är beroende av kameravinklar och fotografens val av motiv. Framför allt påverkar fotografen bakom kameran resultatet, eftersom de personer som avbildas är medvetna om fotografens närvaro och börjar bete sig annorlunda än de annars skulle göra. Detta gör att även till synes direkta och autentiska bilder i viss utsträckning kan anses vara iscensatta, vilket överensstämmer med MacCannells sociologiska granskning av autenticitetsbegreppets användningsmöjligheter. För att bilderna i *Sex år i Marocko* ska övertyga krävs att de förmedlar autenticitet. Westermarck använder olika tillvägagångssätt för att uppnå detta, speciellt i fråga om samspelet mellan text och bild men också genom att fästa vår uppmärksamhet vid detaljer av olika slag. Det finns således indicier på att illustrationerna i Westermarcks bok kan inplaceras i MacCannells kategorier av iscensatt verklighet, även om iscensättningen inte är uppenbar vid första ögonkastet.

Autenticitet i *Sex år i Marocko*

Som konstaterat befinner sig text och bild i ett nära samspel då Westermarck skriver om ämnen som direkt tangerar hans forskning, trots att han även då inkluderar detaljer som jämte bilderna är de främsta autenticitetsmarkörerna i texten. Det skulle Griffiths kanske kalla för autenticitets-

jargong, och detta är något som karakteriserar tidens vetenskapliga reseskildringar.⁸⁴

Bildurvalet i boken kan tolkas mot bakgrund av Westermarcks roll som pionjär för fotografi som vetenskaplig forskningsmetod. Fokus har i den ikonotextuella analysen legat på *hur* autenticitet förmedlas både i bilderna och hur bilderna används. Om man kombinerar detta med MacCannells autenticitetsbegrepp, kan man genom bildernas autenticitetsförmedlande aspekter bestämma graden av den autenticitet som förmedlas av texten och bilderna i boken. Genom diskussionen om uppfattningen av olika indikationer på autenticitet och deras förhållande till iscensatt verklighet kommer man in på frågeställningar som är aktuella inom turismforskningen (turismantropologin).

Michael Harkin försökte redan 1995 definiera antropologen som åtminstone i någon grad även turist, med stöd i MacCannell och andra av tidens främsta turismteoretiker.⁸⁵ Han fick emellertid skarp kritik för att han inte använde sig av empiriska data, samtidigt som han inte definierade vilka antropologer/resenärer/turister han granskade och varför.⁸⁶ Här har Westermarck analyserats som den västerlänning han var, verksam kring sekelskiftet 1900 och långt in på 1900-talet. Hans fotografier och texten i *Sex år i Marocko* är det primärmaterial som analyserats och använts som grund för en mer teoretisk diskussion, som i huvudsak berör autenticitetssökande. Antropologens subjektivitet har kommenterats i relation till en autenticitetsdiskurs. Utgångspunkten är att Westermarck, som den vetenskapsman han är, beskriver det verkliga och "sanna", men resultatet av analysen av hur han skriver och illustrerar är varierande.

84 Pinney, *Photography and Anthropology*, 98 ff.

85 Michael Harkin, "Modernist Anthropology and Tourism of the Authentic," *Annals of Tourism Research* 22, No. 3 (1995): 650-670.

86 Dennison Nash, "Rejoinders. On Anthropologists and Tourists," *Annals of Tourism Research* 23, No. 3 (1996): 691-694.

83 Etholén, "Valokuvin kerrottuna," 31-33.

Sammanfattningsvis är boken komponerad som den är för att dess främsta avsikt är att övertyga sin läsare om autenticiteten som omtalas i texten och visas i bilderna. Detta uppnås genom val av specifika ord, och bilderna väljs på liknande premisser. Intrycket av autenticitet ökar då samspelet mellan text och bild fungerar. Därtill ökar med fotografiska mediet som sådant bokens autenticitetsvärde. Bilderna har starka autenticitetsbärande element i och med fotografiets indexikala semiotiska status. Fotografiets roll i etableringen av en upplevd antropologisk autenticitet är således delvis ontologiskt betingad.

Graderna av autenticitet förmedlar en varierande bild av Westermarcks förhållande till det som skildras, vilket står i direkt anknytning till utvecklingen av hans antropologiska fältmetoder och användningen av fotografiet som dokumentationsmetod. Men trots Westermarcks uppenbara expertis och sakkunskap, tyder allt på att just

Sex år i Marocko kan betraktas som en iscensatt skildring. Bilderna och deras motiv är ett urval som – i likhet med fotograferingsögonblicket – uttrycker en subjektivitet som kan sammankopplas med antropologens autenticitetsöskande, såsom det definieras inom turismteoretiska ramverk.

Docent **Marie-Sofie Lundström**, biträdande professor i konstvetenskap, Åbo Akademi. Forskningen är koncentrerad till finländsk konstnärsmobilitet under 1800-talet och 1900-talets första hälft. Angreppssätten omfattar det främmandes ikonografi, visuell etnografi och antropologi, jämte turismteoretiska och postkoloniala frågeställningar.

Litteraturförteckning

Belknap, Geoffrey. "Reviewed Work(s): Photography and Anthropology by Christopher Pinney." *The British Journal for the History of Science: Special Issue: Transnational History of Science* 45, No. 3 (2012): 469–470. <http://www.jstor.org/stable/23275464> (Läst: 4.4.2021)

Cohen, Erik. "'Authenticity' in Tourism Studies: Après la Lutte." *Tourism Recreation Research* 32, No. 2 (2015): 75–82. DOI: 10.1080/02508281.2007.11081279

Culler, Jonathan. "Semiotics of Tourism." *American Journal of Semiotics* 1, issue 1 (1981): 127–140. DOI: 10.5840/ajs198111/25

Edwards, Elizabeth. "Anthropology and Photography: A long history of knowledge and affect." *Photographies* 8, No. 3 (2015): 235–252, DOI: 10.1080/17540763.2015.1103088

Etholén, Katriina. "Valokuvin kerrottua: Suomalaiset kulttuurientutkijat ja valokuvaus pioneeriajoista vakiintumiseen." *Suomen Antropologi* 4 (1992): 30–46.

Goffman, Erwing. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959.

- Griffiths, Gareth. "The myth of authenticity." In *The Postcolonial Studies Reader*, edited by Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin, 165–168. London & New York: Routledge, 2006.
- Hallberg, Kristin. "Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 3–4 (1982): 163–168.
- Harkin, Michael. "Modernist Anthropology and Tourism of the Authentic." *Annals of Tourism Research* 22, No. 3 (1995): 650–670. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00008-T](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00008-T)
- Hillman, Wendy. "Revisiting the Concept of (objective) Authenticity." TASA & SAANZ joint conference: Public sociologies: lessons and Trans-Tasman comparisons, 2007. Academia.edu, läst: 4.2.2021.
- Af Hällström, Catherine. "Edward Westermarck's Photographs from Morocco 1898–1902." In *Portraying Morocco*, 33–34. *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1998–1913*, edited by Kirsti Suolinna, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen, 30–50. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000.
- Jacobson, Ken. *Odalisques & Arabesques: Orientalist Photography 1839-1925*. London: Quaritch, 2007.
- Lagerspetz, Olli. "Biografi över Edvard Westermarck." *Filosofia.fi* 29.9.2007. Läst 3.2.2021. <https://dev.filosofia.fi/sv/arkisto/biografi-over-edvard-westermarck>
- Lahtinen, Tommy. "Edward Westermarck's Photographs from Morocco 1906–1913." In *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1998–1913*, edited by Kirsti Suolinna, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen, 51–70. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000.
- Lahtinen, Tommy & Catherine af Hällström. "Edward Westermarck's Morocco Pictures 1898–1913." In *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1898–1913*, edited by Kirsti Suolinna, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen, 27–29. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000.
- Landtman, Gunnar. "Edv. Westermarck: Ritual and Belief in Morocco. I-II. London, 1926." *Finsk tidskrift* 5 (1926): 344–358.
- Lövy, Michael & Robert Sayre. *Romanticism Against the Tide of Modernity*. Durham & London: Duke University Press, 2001.
- MacCannell, Dean. *The Tourist: A new theory of the leisure class*. Berkeley, Los Angeles & London: [1976] 1999.
- Malchrowicz, Ewa. "Conference review. Anthropology of Tourism: Heritage and Perspectives. Kraków, 1–2 June, 2015." *Journeys: the international journal of travel and travel writing* 16, No. 2 (2015): 102–102. DOI: <http://dx.doi.org/10.3167/jys.2015.160206>
- Mitchell, Timothy. "Orientalism and the Exhibitionary Order." In *The Art of Art History: A Critical Anthology*, edited by Donald Preziosi, 409–423. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Nash, Dennison. "Rejoinders: On Anthropologists and Tourists." *Annals of Tourism Research* 23, No. 3 (1996): 691–694.
- Olsen, Kjell. "Staged Authenticity: A Grande Idée?" *Tourism Recreation Research* 32, No. 2 (2007): 83–85. DOI: 10.1080/02508281.2007.11081280
- Oxford English Dictionary: *The definitive record of the English language*. Oxford University Press, 2021. Läst 7.3.2021. <http://www.oed.com/>

Pinney, Christopher. *Photography and anthropology (– Exposures)*. London: Reaktion Books, 2011.

Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1998–1913, edited by Kirsti Suolinna, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000.

Said, Edward W. *Orientalism*. London: Penguin Books, [1978] 2003.

Selänniemi, Tom. "Surkeat tropiikit – Claude Lévi-Strauss turistina." *Suomen Antropologi* 4 (1992): 50–56.

Suolinna, Kirsti. "Edward Westermarck's Fieldwork and Field of Expeditions in Morocco." In *Portraying Morocco: Edward Westermarck's fieldwork and photographs 1998–1913*, edited by Kirsti Suolinna, Catherine af Hällström & Tommy Lahtinen, 6–26. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press, 2000.

Suolinna, Kirsti. "Focusing on fieldwork: Edvard Westermarck and Hilma Granqvist – before and after Bronislaw Malinowski". *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 17, No. 2 (1999): 263–277. DOI: <https://doi.org/10.30674/scripta.67277>

Varisco, David Martin. *Defending the West: A Critique of Edward Said's Orientalism*. Seattle & London: University of Washington Press, [2007] 2017.

Westermarck, Edvard. *Sex år i Marocko*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, 1918.